Medzinárodný maratón mieru v Košiciach (Príbehy najstaršieho európskeho maratónu)

Autor *Michal Bábela*
Vytvorené *17/05/2014 - 15:13*

Príbehy najstaršieho európskeho maratónu

DIEL PRVÝ

Gyere, Karcsi, povzbudzovali prvého košického víťaza

Maratón je jediná disciplína s metrážou bez jedinej nuly. Aj behy na neokrúhle vzdialenosti však mávajú okrúhle výročia. Košický maratón je najstarším zo všetkých na európskom kontinente. "

Pre Košičana je maratón sviatosť oltárna. Čosi ako Tour pre Francúza. Podujatie typu legendy. Div. Maratón s tromi M v skratke sa pred tromi rokmi v mestskom referende dostal medzi Sedem divov Košíc. Ako jediná a jedinečne sa opakujúca udalosť. V konkurencii architektonických klenotov. Viac hlasov získal len Dóm svätej Alžbety zo začiatku šestnásteho a budova Štátneho divadla z konca devätnásteho storočia. Mimochodom, Račkova socha Posol víťazstva z maratónskeho námestia skončila tridsiata siedma a košickému vetru, ktorý často ovplyvňuje priebeh maratónov, pririekli cenu Div sympatia.

Béla mal nos na novoty
Maratónsky beh má vek novodobých olympiád. Košický iba o 28 rokov menej. Keď ho Vojtech Bukovský na jeseň 1924 zakladal, volal sa ešte Béla Braun (meno si zmenil až po druhej svetovej vojne) a nemal tridsať. Ale veď ani barón Pierre de Coubertin, keď na parížskej Sorbonne v roku 1892 prvý raz vyrukoval s návrhom obnoviť olympijské hry – a o štyri roky boli na svete...
Syn židovského obchodníka s farbami a lakmi sa narodil s nosom na to, čo kedy a ako urobiť, aby prežilo to, čo si predsavzal. A aby prežil sám.
Popritom mal aj trochu šťastia. Napríklad na telocvikára. Na košickom reálnom gymnáziu v tom čase pôsobil Ľudovít Kmeťko, ktorý popri cvičení na náradí vyznával aj atletiku. Braunov maturitný ročník bol posledný, ktorý vyučoval. V júli 1912 v dvadsiatich ôsmich rokoch ako Lajos Aradi-Kmetykó zažiaril na Hrách V. olympiády v Štokholme – stal sa oporou tímu uhorských gymnastov, ktorý za trénerského vedenia jeho brata Jána (Jánosa) získal striebornú medailu, a v nasledujúcom roku ho angažovali za telocvikára do Budína.
O dvanásť rokov, už za Československa, sa na olympiádu dostal aj jeho košický žiak Béla Braun, hoci „len“ ako novinár. V Budapešti na dvakrát, po štvorročnej pauze na fronte v delostreleckom pluku, vyštudoval za stavebného inžiniera. Po otcovej smrti musel pomáhať matke aj v rodinnom obchode, ale športu sa držal ako kliešť. Nielen vrhu guľou, ktorý mu najlepšie pasoval k postave. Aj lyžoval, sánkoval, šermoval...

Parížska inšpirácia
V lete 1924 sa vybral do Paríža a Košičanom na stránkach maďarského denníka Kassai Napló vykresľoval pôvaby olympijských hier a nadšenie aj útrapy jeho účastníkov.
Najviac ho očaril maratón. Prvý raz videl chlapov trápiť sa bezmála tri hodiny na trati, ktorá im napriek posunutému štartu na pol šiestu podvečer v pomaly ustupujúcej páľave pripadala bez konca. Do cieľa ich dobehlo tridsať a bezmála toľko sa vzdalo. Fín Albin Oskar Stenroos, ktorý vyhral, mal už vyše 35 rokov a maratón bežal druhý raz v živote – prvý raz po pätnástich rokoch.

„To sú výkony, z ktorých naša mladď môže čerpať energiu pre život!“ nadchol sa Braun a len čo doma vyložil kufor, začal známych aj neznámych presviedčať, že maratónsky beh je práve to, čo Košice a Košičania potrebujú.
Vtedy bolo od úmyslov ku skutkom bližšie ako dnes. O mesiac sa s pritakaním čerstvo založeného Východoslovensko-podkarpatského okrsku Československej atletickej únie uskutočnila generálka (beh na 30 km) a o dva mesiace aj parádna slovenská premiéra maratónu.

Pomáhali aj šarže
Maratónska horúčka v Košiciach už pol storočia prepuká v prvý októbrový víkend. Fixným termínom prvých štrnástich ročníkov však bol 28. október – Deň republiky, výročie vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov. Aj vďaka zaliečavému termínu Braun rýchlo získal podporu Prahou menovaných veliteľov miestnych silových zložiek. Plzenský rodák Antonín Zikmund, náčelník polície, bol až do rozpadu Československa dokonca jeho najbližší spolupracovník.
Generál Radola Gajda, ktorý sa v čiernohorskom Kotore narodil ako Rudolf Geidl, dostal veliteľský post 11. divízie za zásluhy v čs. légiách v Rusku a za 26 mesiacov si získal aj Košičanov. Keď armáda na jeho príkaz zrenovovala kúpele na Aničke, prischlo im jeho meno. Práve ihrisko s atletickou dráhou v ich areáli sa stalo miestom cieľa maratónu.
Gajda ho využil na pompéznu rozlúčku s Košicami pred odchodom do Prahy za člena Hlavného štábu Čs. armády, ktorým sa stal 1. decembra 1924 (krátky čas pôsobil dokonca ako jeho náčelník, v roku 1926 ho však degradovali a pridal sa k neofašistom). Časť vojakov poslal na trať pomáhať organizátorom, vojenskú kapelu na ihrisko zabávať päťtisíc divákov a pár delostrelcom nariadil čakať na víťaza a privítať ho čestnými salvami.

Turňa prvý raz a naposledy
Miesto cieľa bolo jasné, miesto štartu naopak rébus. Medzi piatimi uvažovanými lokalitami figuroval aj Prešov či Dargov, napokon však vyhralo bývalé centrum jednej z najmenších uhorských žúp – Turňa nad Bodvou. Konkrétne kilometer 345 ležiaci päťsto metrov od obce s výhľadom na zrúcaninu hradu zo štrnásteho storočia.
Spiritus rector košického maratónu si dal záležať na tom, aby premiéra vyznela najpredpisovejšie ako sa dalo. Vtedy, ba aj neskôr, sa vo svete ešte behávali maratóny rôznej dĺžky, ale Braun alias Bukovský trval na dodržaní rozhodnutia Medzinárodnej atletickej federácie zo ženevského zasadania 1921, že regulárny meria 42 195 m. Aj na ôsmich kontrolných a troch občerstvovacích staniciach.
Turňa bola miestom štartu len raz – o rok viedla trať smerom na Čaňu a potom už prišla dlhá senianska éra. Aj to málo si však váži, svedectvom je pamätník postavený pred necelým desaťročím z rozpočtu obce.

Fúzkatý štramák
V dvadsiatom štvrtom pripadol Deň republiky na utorok. Napoludnie sa dva tucty priamych aj nepriamych aktérov nechalo fotografovi zvečniť pod košatým stromom a po inštruktáži osem z nich na výstrel z pištole s dvadsaťminútovým meškaním vybehlo v ústrety takej dlhej trati, akú dovtedy ani jeden nebežal.
Dráma prvého ročníka nespočívala v súboji o primát, lebo od štartu, ustavične zvyšujúc svoj náskok, bežal na čele 25-ročný fúzkatý košický štramák Karol Halla. Skôr v dohadoch všetkých vôkol trate, či vydrží so silami. Aj tých, ktorí ho z chodníka povzbudzovali výkrikmi: „Gyere, Karcsi! Gyerünk!“
Docent geológie Dušan Šimko, košický rodák a poaugustový emigrant, napísal pred tromi desaťročiami poviedku-fikciu Maratón Juana Zabalu, v ktorej Hallu opísal ako „odborníka na otlaky a športovú masáž“ pracujúceho v mestských parných kúpeľoch.
„Naozaj vedel masírovať, ale ja som ho zažil už len ako správcu psychiatrickej liečebne, lebo do Košíc som sa prisťahoval až koncom tridsiatych rokov,“ vraví 90-ročný František Kapcár, rodák z Budapešti, ktorý mladosť prežil v Stupave a potom šesťdesiat rokov v rôznych funkciách s košickým maratónom. „S jeho synom som sedel v jednej lavici obchodnej akadémie a u Hallovcov som istý čas aj býval.“

Pomáhal aj cez vojnu
Karol Halla vyhral košický maratón len raz, ale bežal ho najmenej deväťkrát. V roku 1934 ako 35-ročný bezmála za rovnaký čas ako desaťročie predtým (3:01:58, resp. 3:01:35). Mimochodom, ďalší Slovák, zhodou okolností tiež Košičan, sa objavil na listine víťazov až takmer o šesť desaťročí: František Višnický v roku 1983.
„Ešte aj ako štyridsiatnik behal, plával a v zime sme spolu chodili na Bankov či na Jahodnú lyžovať,“

spomína Kapcár. „Začiatkom štyridsiatych rokoch, keď sa Bukovský pre svoj pôvod musel schovávať, Halla patril medzi tých pár ľudí, čo udržiavali maratón pri živote. V štyridsiatom druhom syna a mňa zverboval, aby sme pôsobili ako traťoví rozhodcovia – boli sme dokopy traja...“
Ku koncu vojny sa Halla odsťahoval do Miškolca, kde mu žila dcéra. „Tam aj zomrel dakedy v rokoch 1946 – 1947, ale presný dátum sa mi doteraz nepodarilo zistiť, čo ma mrzí, lebo slávnemu podujatiu takáto neznáma v histórii nesvedčí,“ konštatuje možno posledný z tých, čo prvého víťaza poznali osobne aj dôverne.

PROFIL
József Galambos (1900 – 1980)
„V Košiciach som nikdy nebežal sám, vždy so mnou bežali diváci,“ zložil po rokoch počas jednej z návštev v pozícii čestného hosťa poklonu publiku jasne najúspešnejší maratónec predvojnovej éry a zrejme aj večný rekordér v počte víťazstiev. S vavrínovým vencom na šiji dobehol sympatický Maďar štyrikrát (1927, 1928, 1932 a 1933), okrem toho trikrát druhý (v premiére 1925, 1931 a 1934). Štartoval desaťkrát a len raz nedobehol: v roku 1930 odstúpil z vedúcej pozície. Postavou nevysoký stolársky tovariš žijúci sprvu v Kisvárde neďaleko slovenských hraníc, neskôr prelanárený do budapeštianskych klubov, štartoval už na amsterdamských olympijských hrách 1928 (49. miesto), životný úspech však dosiahol na premiérovom európskom atletickom šampionáte v Turíne 1934 – skončil štvrtý. „Za to ďakujem najmä inžinierovi Bukovskému,“ vyznal sa v knihe Miroslava Hazuchu Najstarší v Európe. „Vysvetľoval mi, ako si mám zadeliť sily, kedy mám pridať, aká je situácia predo mnou a za mnou, obstarával mi občerstvenie a dodal mi odvahy na dokončenie pretekov v úmornej horúčave. Viacerí súperi omdleli, mnohí vzdali, kým ja som vďaka môjmu pomocníkovi hltal ďalšie kilometre.“

KOŠICKÉ MÍĽNIKY
1924
Premiéru pod názvom I. košický maratón na trati z Turne nad Bodvou do Košíc za účasti ôsmich zo 17 prihlásených bežcov vyhral Karol Halla z domáceho klubu KAC časom 3:01:35 h.
1925
Účasť maďarských vytrvalcov sa premietla v názve (Slovenský medzinárodný maratón) aj vo výkone: čas Pála Királya 2:41:55 h bol rekordom podujatia až do roku 1931. Jeho skorý príchod na 20. kilometer vedúceho kontrolnej stanice na odbočke tak prekvapil, že namiesto do Hanisky, pred ktorou bola obrátka, ho poslal do Ždane. Tatrovka s rozhodcami Királya dostihla po troch minútach a doviezla späť na križovatku.
1926
Prvý raz sa bežalo do Sene a späť – odvtedy s dvoma výnimkami (1951 a 1952) stále až do roku 1988. Vyhral Nemec Paul Hempel, ale národný zväz ho dištancoval, lebo vinou klubu (SC Charlottenburg) štartoval bez povolenia.
1927
Niekoľko premiér naraz: majstrovstiev Československa (titul získal druhý v cieli Alois Kroft z pražskej Sparty), propozícií v piatich jazykoch, plagátov aj odznakov. Prvé z rekordných štyroch víťazstiev získal Maďar József Galambos.
1929
Po druhom Hempelovom triumfe nemecký atletický časopis Der Leichtathletik skonštatoval: „Na svete sú len dva veľké maratóny: bostonský a košický.“

DIEL DRUHÝ

Z polepšovne cez Košice na olympijský piedestál

Exotika dorazila do Košíc v čase svetovej hospodárskej krízy. V tridsiatom prvom. Maratón, na ktorom v prvých siedmich ročníkoch štartovali len Európania, aj to iba zo siedmich krajín, zrazu bežal – Argentínčan. Ani nie o rok bol z neho senzačný olympijský šampión. Najmladší v histórii.

Vojtech Braun-Bukovský mal oči aj uši všade. Keď sa dozvedel, že do Európy spoza mora po 20-dňovej plavbe dorazil na štvrťročné turné Juan Carlos Zabala, junák so zázračnými nohami, vybral sa za ním do Viedne. Večer po tom, čo 10. októbra 1931 v Prátri časom 1:42:30,4 zlepšil o vyše pol minúty svetový rekord na 30 kilometrov, upiekol s jeho trénerom Alexandrom Stirlingom dohodu, že

o 18 dní pobeží aj v Košiciach.
Maratón. Štyridsaťdva kilometrov a 195 metrov. Prvý raz v živote.
Na Béla-báčiho sa jazyky lepili, no v tomto prípade vystačil s češtinou. Stirling totiž pochádzal z Brna. Atletickú mladosť však prežil vo Viedni a odtiaľ sa začiatkom dvadsiatych rokoch vybral za zárobkami do Južnej Ameriky.

Triasol sa od zimy
Len čo Zabala na košickom nádraží vystúpil z vykúreného rýchlika do nečasu tunajšej jesene, vyhrnul si golier kabáta a podvedome skrčil hlavu medzi útle plecia. Hostiteľ hneď pochopil, že viac než po uvítacích rečiach túži po teple.
Vo foyeri Grandhotela Imperial už striehol redaktor Slovenského východu, ktorý sprostredkoval prvý opis zámorského fičúra: „Typ Španiela, má čierne iskerné oči, je barnavej pleti, elegantne oblieknutý a hladko oholený.“
Košičania o Zabalovi dokopy nič nevedeli. Pochádzal však z ďalekých končín spájaných s teplou klímou a keď sa zo soboty, na ktorú pripadol Deň republiky, vykľul studený usmoklený deň, ľutovali ho: Segiň, zmrzne.
Aj Bukovský mal obavy. „V šatni sa zúfalo pritiahol k piecke. Triasol sa na celom tele. Nepomohla ani deka,“ vykresľoval Argentínčanove predštartové chvíle v prvej publikácii o histórii MMM. Až beh ho zohrial.

Celé mesto v uliciach
„Maratón 1931 bol prvý, ktorý som videl na vlastné oči. Mal som vtedy deväť,“ spomínal s odstupom desaťročí Ján Margita, ktorý predsedal organizačnému výboru MMM v rokoch 1961 – 1984. „Otec ma vzal na ulicu, lebo vtedy bolo v uliciach celé mesto.“
Tí, čo vyšli na priedomie ako obvykle, Zabalu nestihli. Bežal oveľa rýchlejším tempom ako ktorýkoľvek predošlý víťaz. Na méte 30. kilometrov mu namerali len o šesť a pol sekundy horší čas ako bol jeho čerstvý viedenský svetový rekord a pred dvojnásobným víťazom Maďarom Józsefom Galambosom mal úžasný, až šestnásťminútový náskok!
V závere síce nasadené tempo neudržal, ale aj tak vyhral o vyše 14 a pol minúty a časom 2:33:19 dosiahol najlepší svetový výkon predolympijského roku 1931.
Svet si vtedy ešte nepotrpel na dĺžku trate a za historicky najlepší maratónsky výkon pokladal čas Američana Alberta Michelsona 2:29:01,8 z roku 1925. Dnes už však v serióznych štatistikách figuruje pod čiarou, lebo trať v Port Chesteri merala len 40,2 km. Zabala v Košiciach zabehol historicky štvrtý najlepší čas na regulárnej trati 42 195 m.

Hodinovka ako prídavok
„Obecenstvo prepukalo nadšením, keď Zabala bežal plnými ulicami a polícia mala čo robiť, aby udržala masy ľudí na chodníkoch,“ referoval spravodajca buenosairského denníka La Prensa. Jeho kolega z El Munda údajne diktoval správu päť hodín a pretelefonoval 28-tisíc korún. Najexkluzívnejšie informácie však prinášal La Nación, ktorý Zabalovo turné do Európy financoval. Ako prvý avizoval aj jeho predĺženie.
Na recepcii po maratóne Bukovský oznámil, že slávny hosť pobeží v Košiciach ešte raz. O jedenásť dní povzbudzovaný skandovaním piatich tisícok divákov „Tempo, Zabala!“ zaútočil na dráhe na svetový rekord v hodinovke, ktorý výkonom 19 210 m držal legendárny Fín Paavo Nurmi. Napokon prekonal len juhoamerický (18 605,77 m), no aj to bola skvelá bodka za európskym turné, na ktorom vyhral 34 z 36 behov.

Zlatej predchádzal podfuk
Zabala mal iba 164 cm a 52 kg, ale talent odpánaboha. Tréner Stirling pôvodne rátal, že na olympiáde 1932 pobeží päť a desať kilometrov. Keď sa v Košiciach ukázalo, že jeho nohy zvládnu aj maratón, zmenil plány.
V ceste však stál vekový limit: podmienkou štartu v olympijskom maratóne bolo dovŕšenie 20 rokov. Hoci Zabalu v roku 1999 vyhlásili za argentínskeho atléta 20. storočia, domáce zdroje sa rozchádzajú v jeho dátume narodenia: podľa niektorých sa narodil 21. 9. 1911, podľa iných 11. 10. 1911 a podľa ďalších až 12. 10. 1912.
Povrchnosť? To by bolo lacné vysvetlenie podozrivého galimatiášu. Vznikol ako dôsledok dobovej kamufláže. Povedané na plné ústa, Argentínčania urobili podfuk: fenomenálneho bežca ostaršili.
Zabala sa narodil 12. októbra 1912 v Rosariu, meste ležiacom 310 kilometrov severozápadne od Buenos Aires, tvrdí španielsky atletický kouč Antonio Zarauz Sancho v štúdii o juhoamerických

vytrvalcoch. Podľa neho v termíne maratónu v Los Angeles mal len 19 rokov a 300 dní a dodnes je najmladším olympijským šampiónom tejto disciplíny.
Eo ipso, v Košiciach vyhral 18 dní po devätnástinách. Stirling po návrate domov začal s národným olympijským výborom vyvíjať aktivity k udeleniu vekovej výnimky, čo konštatujú aj niektoré zdroje z tých, ktoré uvádzajú, že sa Zabala narodil v roku 1911, hoci v tom prípade by na to nebol dôvod. Ako to dopadlo, sa už však nezmieňujú.
Podľa Sancha, Argentínčania jednoducho Zabalovi vystavili nový „identity document“ s dátumom narodenia 21. septembra 1911.

Vyhrám alebo zomriem
Dnes by z toho vznikol škandál, ale vtedy svetovú atletickú federáciu prednostne vzrušoval Nurmi. Fenomenálneho Fína hotujúceho sa na maratón pár dní pred olympiádou odrovnala diskvalifikáciou za údajný profesionalizmus. Okrem toho, Zabala bol sirota a behať začal v polepšovni, kde rodný list je posledné, čo overujú.
Stirling, športový inštruktor ústavu, odhalil jeho talent, keď Juanov spor s iným chovancom nariadil vyriešiť bežeckým súbojom. Jednou polvetou ho pochválil, druhou zaviazal: Ak nebudeš trénovať, tak ťa nabudúce predbehne. Prípravou typu slávnych škandinávskych vytrvalcov to napokon dotiahli spolu až k triumfu na olympiáde.
„Na minulej v Amsterdame ušla čilskému maratóncovi Manuelovi Plazovi zlatá medaila o 26 sekúnd, mne sa to na budúcej v Los Angeles nestane. Buď vyhrám alebo zomriem,“ vyhlásil Zabala. Redaktorovi Noticias Graficas venoval autogram, v ktorom do Z vkreslil inicálky krstných mien J a C, so slovami: „Speňažíte ho, keď vyhrám.“
Aj vyhral. Vo skvelom čase 2:31:36. V bielej čiapke a s bielym potítkom na zápästí však dobehol do cieľa na Memorial Coliseum taký vyšťavený, že za ním ho museli podopierať a napokon odniesť do ošetrovne. „To preto, že ma zranila mosadzná žrď argentínskej vlajky, ktorú mi z hľadiska hodil náš zlatý boxer Carmelo Robledo,“ zľahčoval dodatočne.
Písal sa siedmy august roku 1932 a v ten deň 130 kilometrov od etiópskej Addis Abeby prišiel na svet Abebe Bikila. Prvý maratónec, ktorý vyhral na dvoch olympiádach po sebe (1960 a 1964).

Históriu stopla vojna
Zabalovi double v Berlíne 1936 nevyšlo: ešte na 25. kilometri bol na čele s 92-sekundovým náskokom, ale potom už nohy pocítili únavu z behu na 10 000 m, v ktorom sedem dní predtým dobehol šiesty, a na 32. kilometri so slzami v očiach zastal.
To už ho netrénoval Stirling. K rozkmotreniu vraj prispela Juanova manželka Elsa Bucková, ktorá žila v dánskom Vejle. Aj preto sa Košičania nádejali, že sa na ich maratón v októbri 1936 príde rehabilitovať za berlínsky neúspech. Vrátil sa však len Stirling, aj to až v roku 1959: jeho nový zverenec Osvaldo Suárez síce MMM nedokončil, ale o rok na OH v Ríme skončil deviaty.
Zabala bežal päť maratónov, no dobehol len dva: prvý vôbec a prvý olympijský. Jeho štart dvihol košický rozpočet ročníka 1931, ale na atraktívneho hosťa ochotne prispeli aj drobní miestni obchodníci a dosť vyniesla aj uličná zbierka.
O dva-tri roky už bolo v uliciach v dôsledku ekonomickej krízy viac biedy a menej štedrosti, takže podujatie sa skončilo so schodkom. Organizátori napriek tomu držali usporiadateľskú latku vysoko a zaujímavých prihlášok z cudziny prichádzalo čoraz viac. Viaceré však z finančných dôvodov museli odriecť.
No a v tridsiatom ôsmom – to už, pravda, z vojnových dôvodov – museli týždeň pred štartom odriecť celý ročník. Šiesti bežci neverili, že 28. október môže byť bez maratónu a napriek obdržaným telegramom došli do Košíc.

PROFIL
Desiré Leriche (1903 – 1944)
Košičania túžili mať na listine víťazov aj Francúza, nuž v tridsiatom siedmom poslali do Paríža cestovné lístky na meno Désiré Leriche. Zásielka však meškala a dvojnásobný francúzsky šampión (1934, 1937), ak chcel docestovať načas, musel poprosiť známych, aby sa mu na cestovné poskladali, a lístky si kúpil sám. Posledný predvojnový ročník obdarili nebesá pekným počasím a Leriche, povolaním záhradník, bežal Zabalovým štýlom štart – cieľ, aj keď nie jeho tempom. Predošlého víťaza Györga Balabana, Juhoslovana s rakúskym pasom, nechal za sebou o vyše sedem minút. V cieli si za každý autogram vypýtal pár drobných. Všetci si mysleli, že sa mu skladajú, aby krajanom vrátil, čo mu požičali na cestu. Večer organizátorov milo prekvapil. Všetko, čo vyzbieral, im do haliera odovzdal s odkazom: Dajte to chudobným. „Vy nie ste cudzinec, ale náš brat,“ povedal mu

jeden zo Slovákov. Odcitoval ho v rozhovore pre denník L'Auto (predchodca L'Équipu), v ktorom tvrdil, že v Košiciach bol „kráľovský prijatý a ustavične v obkolesení davu ľudí". Leriche sa nedožil konca vojny – skončil v koncentračnom tábore. A na ďalšieho francúzskeho víťaza košický maratón čaká dodnes.

KOŠICKÉ MÍĽNIKY
1931
Fenomenálna maratónska premiéra 19-ročného Argentínčana Juana Carlosa Zabalu: neskorší olympijský víťaz zabehol traťový rekord 2:33:19 h (svetový výkon roku), ktorý zlepšil až Švéd Gösta Leandersson v roku 1950.
1932
Na počet účastníkov (47) najbohatší predvojnový ročník mal na programe aj súťaž družstiev (vyhral SV Osram Berlín) a košické štúdio Československého rozhlasu o jeho priebehu premiérovo informovalo v priamych vstupoch.
1933
Maďar József Galambos oslávil desiaty ročník štvrtým primátom – v počte víťazstiev ho dodnes nikto netromfol.
1934
Prvý štart bežcov zo Škandinávie (Fín Kuokka skončil tretí), ale nečakané víťazstvo Pražana Josefa Šulca.
1935
Na štvrtý pokus sa víťazstva dočkal trojnásobný lotyšský olympionik Artūrs Motmillers – podľa starších publikácií o MMM mal zahynúť v koncentračnom tábore, v skutočnosti však zomrel až 18. 8. 1980 ako takmer 80-ročný.
1937
Posledný predvojnový ročník odbehol aj takmer 70-ročný Nemec Hugo Gottschling narodený 28. novembra 1867.

DIEL TRETÍ

Zlaté nohy nebežali u nás bosé

Siedmeho augusta 1932 bola nedeľa. Pamätný deň maratónu: v Los Angeles si Argentínčan Juan Carlos Zabala dobehol po olympijské zlato a v Etiópii sa narodil Abebe Bikila, ktorý v Ríme 1960 a Tokiu 1964 vyhral dokonca dva olympijské maratóny. V Košiciach bežali štyria šampióni OH, ale len títo dvaja aj zvíťazili. Zabala rok pred triumfom a Bikila rok po prvom.

Maratón zapustil v Košiciach také korene, že prežil všetky československé republiky i maďarskú monarchiu bez kráľa. Okrem dvoch rokov sa behal aj za druhej svetovej vojny. Keď v dôsledku Viedenskej arbitráže mesto trónilo na mape Magyar Királyságu.
Dvadsiateho prvého októbra 1938, dva dni po tom, čo Hodžov Slovenský hlas napísal, že Košice pripadnú Maďarsku, zakladateľ maratónu Béla Braun odvolal pätnásty ročník plánovaný tradične na dvadsiateho ôsmeho, Deň republiky.
Už o tri týždne mesto opustila posledná kolóna československej armády a pyšne doň na bielom koni vkráčal regent Miklós Horthy. Za ním hordy honvédov.
Košice sa za noc prezliekli. Bielo-modro-červené trikolóry vystriedali červeno-bielo-zelené.
A Košičania sa rozdvojili. Jedni v uliciach oslavovali, druhí doma sledujúc ich spoza záclon škrípali zubami v obave, čo bude nasledovať...

Z košického sa stal kassai
Za rok sa však pomery trochu utriasli a maratón do Sene a späť sa bežal znova. Pravda, pod hlavičkou Kassai Maraton s podtitulom „országos maratoni futás" a – bez cudzincov.
Ibaže Maďarskému atletickému zväzu nevoňalo, že jeho šampionát organizuje felvidék a v roku 1940 ho usporiadal na trati so štartom a cieľom v Budapešti a obrátkou v Szentendri.
Košice však ostali bez maratónu len rok. Kým sa v nich neudomácnil hlavný mestský lekár Mihály Hernádi, ktorého sem koncom tridsiatych rokov prevelili z „anyaországu", z rovnakej funkcie v Debrecíne.

Medzinárodný maratón mieru v Košiciach (Príbehy najstaršieho európskeho maratónu)

Zverejnené na Národná encyklopédia športu Slovenska (https://www.sportency.sk/encyclopedy)

Herzsenyák alias Hernádi

Najzaujímavejší je na Slovensku nespomínaný fakt, že Hernádi sa do roku 1936 volal Herzsenyák. Pod týmto priezviskom ako študent medicíny na szegedskej univerzite, maďarský šampión na 10 km a maratónsky vicešampión štartoval aj na košickom maratóne – dokonca trikrát (1925 – 1927), najlepšie skončil štvrtý v roku 1926.

Činorodý chlapík: ako lekár mal renomé špecialistu na bakterológiu a virológiu, stíhal však aj funkcionárčiť v športe, bol podpredsedom Maďarského atletického zväzu. Pešťské telovýchovné ústredie mu pridalo aj post košického športového komisára. Cezeň získal hlavné slovo v Košickom atletickom klube (KAC), ktorý maratón organizoval. A zrazu nič nebránilo, aby jeho tradícia pokračovala...

Zachraňoval Židov

Mihály Hernádi mu šéfoval až do roku 1944. Mal charakter, podľa maďarských zdrojov v decembri 1944 presunom do nemocnice zachránil 108 košických Židov z geta, ktoré v Jakabovej tehelni a okolí zriadilo gestapo a veliteľ polície László Csatáry, po vojne v neprítomnosti odsúdený na smrť a v roku 2012 odhalený Wiesenthalovými lovcami nacistov v Budapešti. Hernádi v roku 1946 svedčil, že sa na neľudské podmienky v gete ako hlavný mestský lekár sťažoval už v apríli 1944 a že Csatáry pred jeho očami zmlátil židovské dieťa. Na rozdiel od zločinca, ktorý sa dožil 98 rokov, však zomrel už dva roky po šesťdesiatke (12. júna 1967).

Nové meno, stará láska

Aj Braun mal židovský pôvod. Športový historik Miroslav Hazucha, autor knihy Najstarší v Európe, odhalil veľa zo života zakladateľa košického maratónu, ale nenašiel dokázateľné vysvetlenie, ako sa mu na rozdiel od jeho sestry Margaréty podarilo vyhnúť deportácii do koncentračného tábora. Podľa jedného svedectva ho v najkrízovejšom období obsadenia Maďarska nemeckou armádou ochránila košická polícia tým, že ho strčila do basy, podľa druhého sa na radu policajného veliteľa s niekoľkými ďalšími košickými Židmi skrýval na maďarskom vidieku.

Na svedectvo o tom, že by mu pomohol Hernádi, nenatrafil, no keďže ten nebol len „városi orvos“ (mestský lekár), ale aj „tisztiorvos és rendőrorvos“, čiže lekár dôstojníkov a policajtov, nemožno to vylúčiť. „Isté je, že Braun mal šťastie na prajných ľudí vo svojom najbližšom okolí,“ konštatuje Hazucha.

Dejiny zavše vyplavia pôvabné zhody: druhý, maďarský šéf košického maratónu si zmenil priezvisko pred vojnou a jeho slovenský predchodca, zakladateľ, hneď po nej. Košice oslobodili v januári 1945 a už koncom apríla bol úradne z Bélu Brauna – Vojtech Bukovský. Vzápätí začal chystať prvý povojnový ročník.

Ostaršili ho až príliš

Braun ani ako Bukovský však novej moci nedôveroval tak, aby si do histórie trúfol zarátať vojnové ročníky. „Tým, že Košice boli okupované horthyovským Maďarskom, bola prerušená reťaz jedného z najvýznamnejších športových podujatí v Európe. Preto sa v rokoch 1938 až 1944 slovenský maratón neusporiadal,“ stroho skonštatoval ako hlavný autor knihy k 35 rokom MMM.

Existenciu vojnovej éry oficiálne uznala až súčasná garnitúra organizátorov. V dobrej snahe však urobila neodpustiteľný lapsus: v roku 2003 sa bežal 73. ročník a o rok vyhlásila 81. ročník. Zarátala aj dva ročníky, ktoré sa evidentne neuskutočnili (1938 a 1940). „Som rád, že Košičania napravili falzifikáciu, ale ako historik nie som rád, že sa nedržali faktov,“ vraví Hazucha. Keďže svet je čoraz povrchnejší, ktovie kedy a či vôbec niekedy sa v číslovaní nastolí pravda.

Škandinávska éra

Košický maratónsky strom cez vojnu neodumrel. Stačilo poliať a začal hádzať puky.

Hneď po vojne boli najžiadostivejší po maratóne tí, ktorých sa takmer nedotkla. Keď sa Švédom na jeseň 1945 nepodarilo vycestovať do Košíc, v ten istý deň v Göteborgu zorganizovali beh, ktorý nazvali Maratón československej slobody – Sven Håkansson na ňom zabehol svetový výkon sezóny 2:36:37,6.

O rok sa v Košiciach začala písať škandinávska éra: snehovou kašou sa do cieľa ako prvý prebrodil Fín Mikko Hietanen, ktorý dva mesiace predtým triumfoval na európskom šampionáte v Oslo. Jeho krajan a predchodca na kontinentálnom tróne Väinö Muinonen, hoci bežal v teplákoch, vymrzol a skončil dvanásty.

Druhý dobehol Švéd Gösta Leandersson, ktorý si všetko vynahradil primátmi v dvoch ďalších párnych rokoch (1948 a 1950) – medzitým si po jeden odskočil do Bostonu. Navyše zlepšil 19-ročný Zabalov

traťový rekord.
„Nech nám Boston prepáči, ale najväčšie maratónske súboje sveta sa odohrávajú v Košiciach," napísal Göteborg Posten. Leandersson bol výnimka, bostonským víťazom u nás v päťdesiatych rokoch ruže nekvitli: na stupňoch, nie však na najvyššom, stáli len Fíni Paavo Kotila (dvakrát) a Eino Oksanen.
Ďalšie double dosiahol ich svetlovlasý krajan Erkki Puolakka (1952 a 1954), ktorému v premiére ako prvému namerali čas pod dve a pol hodiny. Na náhradnej trati z Prešova do Košíc, lebo hradskú do Sene práve rekonštruovali.

Nechali sa prosiť – excelovali
Maratón 1952 bol pamätný aj tým, že prvý raz niesol dnešný názov a v skratke mal tri M: Medzinárodný maratón mieru. Po vojne vládlo opojenie slobodou, preto sa behal Maratón slobody, no skôr než sa jej svet stihol nabažiť, zavládla studená vojna a túžbou sa stal mier.
Sovietsky zväz, hoci Československo patrilo do jeho bloku, poslal reprezentáciu do Košíc prvý raz až v roku 1957. Po doprosovaní a intervenciách. Príčinou nebola len ruská byrokracia, ale aj rešpekt z renomé podujatia. Šéfov atletiky ZSSR o kvalite vlastných maratóncov presvedčili až ME 1954 v Berne: získali striebro a bronz, ktorý mal byť zlatom. Švajčiari vyprodukovali blamáž: keď na štadión s náskokom 70 m vbehol Ivan Filin, len vytyčovali trať a ten zmätený namiesto doprava zamieril doľava – kým ho na to upozornili, predbehol ho Fín Karvonen aj krajan Grišajev.
Filin bol vo skvelej forme, vyhral aj v Košiciach, Sergej Popov dobehol tretí (za ním Grišajev a Ivanov...). O dva roky si poradie vymenili: Popov ako európsky šampión 1958 vyhral vo svetovom výkone roka 2:17:45,2.

Peniaze odmietol, volant nie
Maratón je sám osebe legenda, ale top legendou legendy je od 10. septembra 1960 neodškriepiteľne Abebe Bikila. Tlmený dupot víťazných bosých nôh dovtedy úplne neznámeho bodyguarda etiópskeho cisára po dlažbe rímskej Via Appia štvrť storočia po tom, čo Mussoliniho armáda dobyla Habeš, je absolútny skvost olympijského audioarchívu.
Prvý šampión čiernej pleti, ktorému po rekordnom čase 2:15:16,2 h namerali pulz 88, rok po rímskej olympiáde strávil 21 dní v Československu, z nich desať v Košiciach. Aj so švédskym trénerom fínskeho pôvodu Onnim Niskanenom, ktorý v ňom ako športový inštruktor cisárskej gardy odhalil a rozvinul vytrvalostný talent.
„Každé ráno som ich vozil na bielej Pobjede z hotela na tréning," spomína už 90-ročný František Kapcár. „Bikila toho veľa nenahovoril, a keď, tak amharsky, ale Niskanen to pretlmočil. Odpoveď na moju otázku, či si nechce zašoférovať, tlmočiť nemusel – čítal som mu ju z očí. Odvtedy z tréningu vozil on mňa."
Bikila stihol zájsť aj do ateliéru Arpáda Račku, aby akademický sochár dotvoril jeho bustu nahodenú podľa fotografií. „Poskytol aj rozhovor rozhlasovému reportérovi Vladimírovi Martinčekovi, ktorý mu ponúkal honorár 250 korún, ale ten striktne odmietol, lebo vtedy olympizmu šéfoval rigorózny zástanca čistého amaterizmu Američan Brundage," dodáva Kapcár. „Martinček peniaze strčil mne: Kúp mu niečo. Tak som kúpil dvoje botasiek a vnútil mu ich."

Japonské boty na mieru
Bikila očaril Košičanov. Nikdy predtým ani potom ich toľko nevyšlo do ulíc. Nabitý bol aj takmer 30-tisícový štadión Lokomotívy.
Sklamal ich len tým, že nebežal bosý. S Kapcárovými botaskami to však nemalo nič spoločné. Košický maratón bol Bikilov štvrtý v cudzine. Po rímskom bežal v máji 1961 aténsky – ešte bosý. Júlový v japonskej Ósake však už obutý.
„Na olympiáde nebežal bosý kvôli senzácii, ale preto, že mu boty vychyľovali palec do strany a v dôsledku toho nohy strácali silu odrazu. Teraz má špeciálne upravenú obuv," tvrdil v Košiciach jeho tréner.
Hneď po prílete do Ósaky mu ju ponúkol Kihačiro Onocuka, zakladateľ firmy Asics so slovami: „Vaše nohy behajú skvele, ako mačkine labky, v maratónkach však dosiahnete ešte lepšie výkony."
Asi to kľúčovo nebolo obutím, ale fakt je, že tokijskú olympiádu 1964 vyhral Abebe Bikila o vyše tri minúty lepším časom (2:12:11,2) ako rímsku. Napriek tomu, že 35 dní predtým mu vyoperovali slepé črevo...

KOŠICKÉ MÍĽNIKY
1939

Prvý z piatich vojnových ročníkov s účasťou maratóncov len z vtedajšieho Maďarského kráľovstva vyhral József Kiss. Budapeštiansky vytrvalec, devätnásty na londýnskych OH 1948, zvíťazil aj v roku 1942 a trikrát skončil druhý – v Košiciach bežal 14-krát, naposledy rok pred päťdesiatkou v r. 1958.

1940

Po roku 1938 druhý a posledný rok v 90-ročnej histórii bez košického maratónu.

1945

Povojnovú premiéru pod názvom Maratón slobody v konkurencii len českých a slovenských bežcov vyhral Antonín Špiroch zo Starej Boleslavy.

1947

Senzačný triumf v Nemecku žijúceho luxemburského baníka Charlesa Heirendta pred Britom Jackom Holdenom, neskorším majstrom Európy (1950).

1950

Po 19 rokoch padol traťový rekord Argentínčana Juana Carlosa Zabalu: zlepšil ho Švéd Gösta Leandersson časom 2:31:20,2.

1952

Premiérový ročník MMM ozdobil Fín Erkki Puolakka prvým výkonom pod 2:30 (2:29:10), ale na trati Prešov – Košice. Po dokončení generálky cesty do Sene ho o dva roky zlepšil na 2:27:21.

1955

Ďalší rekord: Švéd Evert Nybert zabehol 2:25:40. A o rok jeho krajan Thomas Nilsson 2:22:05,4.

1957

Premiéra sovietskych maratóncov a vďaka Ivanovi Filinovi ich prvé víťazstvo.

1959

V Košiciach sa bežal najrýchlejší maratón roka: úradujúci európsky šampión Sergej Popov (ZSSR) zabehol 2:17:45,2.

1961

Eufória ad absurdum: rok po rímskom olympijskom triumfe vyhral v Košiciach Etiópčan Abebe Bikila.

DIEL ŠTVRTÝ

Zlatá éra značky MMM

Maratón nie je šprint. Dva-tri štarty do roka a dosť. Košický mal navyše v najslávnejšom období šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia hendikep hostiteľa z východného bloku. Väčšina zo súdobej svetovej špičky napriek tomu zažila tortúru trate do Sene a späť. Značka MMM patrila medzi hviezdne. Až kým maratón nezahltili peniaze a biznis neprevalcoval pohostinstvo a tradíciu.

Amerika mala svoj Boston, najstarší maratón s rokom zrodu 1897, dlhým behom však po vojne nijako zvlášť nefandila. Len čo Leonard Edelen na minnesotskej univerzite naznačil vytrvalecký talent, jeho kouč Fred Wilt, najskôr dvojnásobný olympionik a potom agent FBI, ho s tréningovými plánmi vyšikoval do Európy. Keď si nezvykol vo Fínsku, vybavil mu Veľkú Britániu. Pôvodne na pol roka. Napokon vydržal takmer päť.

„Buddy“ žil v garsónke bez radiátorov a telefónu v Chelmsforde a ráno čo ráno behával štyri a pol míle do Thundersley, kde učil na strednej škole. Dorazil vždy päť minút pred zvonením, v letku sa osprchoval a utekal za katedru. Keď odučil hodiny, za ktoré mesačne dostával v prepočte 150 amerických dolárov, rovnako sa vracal. „Na cestovnom denne sporím dolár štyridsať,“ smial sa. Podvečer si zabehol ešte päť-desať míľ, potom sa prvý a posledný raz za deň dosýta najedol, steak zapil tromi pintami guinnessa, vyfajčil pár cigariet a pobral sa spať.

Kantorkova lesť

Edelen tvrdil, že prvý maratón v júni 1962 bežal len preto, aby uvidel anglickú kráľovnú – štartovalo sa totiž spod jej balkóna vo Windsore. V cieli v Chiswicku prisahal, že bol aj posledný, no o pár dní v riaditeľni King John School zmäkol. Želám si, aby ste bežali aj v mojom Cardiffe, povedal mu jeho šéf Albert Evans, pôvodom Walesan. Na dve minúty sa priblížil hranici 2:20 h a maratón sa mu hneď javil v inom svetle. O dva a pol mesiaca takmer vyhral v Košiciach...

Na štadión vbehol prvý, ale na chrbát mu dýchal Pavel Kantorek. „Keby len dýchal – aj som funel a vzdychal, aby Američan získal dojem, že už nemám síl. Potom som zrazu stíchol, Buddy sa obzrel a ja som mu z opačnej strany utiekol tak, že už nemal šancu zakontrovať,“ vykresľoval po rokoch lišiacku taktiku pražský lekár, ktorý sa stal maratóncom v dôsledku – tuberkulózy. Kým mu ju pred

štátnicami nediagnostikovali, behával stredné trate. Keď mu po pol roku vysadili dennú dávku 66 tabletiek, odporučili mu behať. Ale pomaly, pán kolega, prízvukovali mu. Tak sa dal na maratón.
Z Kantorka sa stala pozátopkovská stálica: bežal na troch olympiádach (1956, 1960, 1964), na ME skončil piaty (1962) aj ôsmy (1966) a z ôsmich košických maratónov tri zavŕšil víťazstvom (1958, 1962 a 1964). Viac triumfov na MMM má len Maďar József Galambos, štvornásobný víťaz z rokov 1927 – 1933.

E-de-len! E-de-len!

„Buddy“ bol šťastný aj z druhého miesta. Bacuľatej košickej blondínke, ktorá ho mala na starosti, sľúbil, že sa vráti a vyhrá. Dodržal slovo, ibaže tej organizátori MMM 1963 pridelili inú, sovietsku výpravu. „V Košiciach majú blondínky pre tých, čo skončia druhí,“ žartoval neskôr pred americkými novinármi narážajúc na to, že za ním dobehol Sergej Popov. Majstrovi Európy 1958 na zopakovanie košického triumfu z roku 1959 nestačil ani na desatinu rovnaký čas 2:17:45,2.
Americký seladón žijúci na Ostrovoch prišiel do Košíc pred polstoročím v inej pozícii než rok predtým. Ako hlavný favorit, veď v júni 1963 zabehol maratón z Windsoru do Chiswicku v historicky prvom čase pod 2:15 h (2:14:28).
Cestou do Sene sa v silnom protivetre príliš nevystrkoval, mazácky to rozbalil až na spiatočnej ceste s podporou v chrbte. Za tridsiatym kilometrom striasol aj Popova a plný štadión ho vítal skandovaním E-de-len! E-de-len!
„Nikde inde diváci nevyvolávali moje meno, košická atmosféra mi bude znieť v ušiach navždy,“ cituje z jeho listu organizátorom Miroslav Hazucha v knihe Najstarší v Európe.
Američan zlepšil traťový rekord o vyše dve a pol minúty. Čas 2:15:09,6, vtedy najlepší na svete v maratóne s obrátkou, vydržal v košických análoch pätnásť rokov. Pritom, koľko hviezd po ňom poľovalo!
Edelenov triumf bolo posledné, čo zažil zakladateľ maratónu Vojtech Bukovský. Srdce mu vypovedalo službu 30. novembra 1963 cestou na školenie lyžiarskych rozhodcov na Plejsy. Vtedy už zabehanému tímu organizátorov šéfoval bývalý basketbalista Ján Margita, ktorého si vyhliadol a otestoval najprv ako hlásateľa.

Rekord zahnala hnačka

V Košiciach bežali siedmi z prvých ôsmich na tokijskej olympiáde 1964 a šiesti z prvých siedmich v Mexiku 1968. Aj ôsmi z desiatich držiteľov najlepšieho svetového výkonu éry 1956 – 1974.
Mená Sergej Popov, Abebe Bikila a Leonard Edelen figurujú na podstavci sochy maratónca v centre mesta. Ďalší odišli bez víťazného venca.
Angličan Basil Heatley, ktorý v roku 1964 zlepšil Edelenov svetový rekord (2:13:55) a na olympiáde dobehol hneď za Bikilom, sa rok predtým v Košiciach nedostal ani na piedestál – skončil štvrtý.
Podobne ďalší britský rodák Derek Clayton, ktorý sa v devätnástich presťahoval do Austrálie. Vysoký ramenatý fuzáň prvý na svete zabehol maratón pod 2:10 (vo Fukuoke 1967 mu namerali 2:09:36,4, v Antverpách 1969 na kratšej trati 2:08:33,6), ale v Košiciach v roku 1970 ako najhorúcejší favorit obsadil až piate miesto.
Dnes hrajú v maratóne prvé husle takmer výlučne Afričania, pred pol storočím sa v ňom však odohrávala bitka kontinentov. Všetky mali v hre vážne tromfy. Aj Oceánia. Dva roky po Claytonovi priletel na Slovensko John Farrington. Bolo mesiac po mníchovskej olympiáde 1972.
„Mal som byť na nej kapitánom austrálskej výpravy, ale tri týždne pred odletom som si naštiepil priehlavkovú kostičku,“ spomínal. „Môj osobný lekár, ktorý bol aj lekár mníchovskej výpravy, ma presviedčal, aby som na olympiáde štartoval, no povedal som mu, že nemôžem riskovať blamáž a pobežím až v Košiciach.“
Fešák s hustou hrivou tmavých vlasov hneď na prvý raz vyhral. Zbožňoval beh, ale nie preteky. Za celú kariéru bežal len tucet maratónov. Z nich trikrát košický. Do cieľa však dobehol len v premiére. Pritom v roku 1973 až do 35. km lámal Edelenove rekordné medzičasy. Zrazu však zakýval na sanitku.
„Nepotreboval som ju, no bolo to široko-ďaleko jediné auto. Dostal som hnačku. A o rok znova. Hrozné,“ spomínal Farrington počas lanskej návštevy a mračil sa pritom, ako keby stále cítil ten smrad. Vzápätí zmenil tému aj grimasu: „Vtedy tempo neudávali najatí zajaci, starali sme sa oň sami. Keď sme vybehli z Košíc, na tej dlhočiznej rovine som dovidel až do Fínska...“

Hillov košický omyl

Po Claytonovi sa stal svetovým rekordérom Angličan Ron Hill. Do Košíc, ktoré v roku 1974 oslavovali polstoročnicu, prišiel ako zlatý a bronzový medailista ME, šiesty z mníchovskej olympiády a víťaz

Bostonu aj Hier Commonwealthu. Bežal svoj tridsiaty maratón, ale tak naivne, ako keby prvý. V daždi a v chlade sa nechal unášať severákom a v Seni obracal v superrekordnom medzičase pod 1:04! Spiatočná cesta mu však trvala o 25 minút dlhšie a v čase 2:28:30 skončil dvadsiaty ôsmy, najhoršie v dovtedajšej kariére.
„Spomínam si, že mi bola hrozná zima, lebo druhú polovicu sme bežali proti ľadovému vetru," lovil v pamäti pred ôsmimi rokmi, keď sa v Košiciach zastavil počas služobnej cesty a odbehol si polmaratón. Hill, ktorý má „veľký doktorát" z textilnej chémie, nosil ako prvý sieťované tričko a dizajnérsky talent úspešne uplatnil aj v biznise športových odevov.
Posledný maratón s poradovým číslom 115 absolvoval na stom ročníku Bostonu v roku 1996. Behať však neprestal. „Od 20. decembra 1964 som každučký deň odbehol minimálne jednu míľu," tvrdí Hill, ktorý v septembri dovŕši 75 rokov. Na konci mája 2013 mu tachometer vykazoval 254 190 km, vyše šesťnásobok cesty okolo rovníka.

Cierpinski: debut aj rozlúčka
Onen ľadový ročník 1974 vyhral Hillov brčkavý krajan Keith Angus, povolaním učiteľ, špecializáciou dejepisár. Tretí nečakane dobehol Waldemar Cierpinski. Bola to maratónska premiéra nenápadného 24-ročného stípliara NDR, z ktorého sa vykľul biely Bikila.
Napodobiť olympijské double fenomenálneho Etiópčana sa najprv pokúšal Američan Frank Shorter – po triumfe v rodnom Mníchove (jeho otec tam v roku 1947 slúžil v US Army) sa v Montreale 1976 opakovanými zrýchleniami zbavil všetkých súperov okrem jedného, Cierpinského, ktorý ako prvý na OH zabehol maratón pod 2:10 h. Waldemar o štyri roky dobehol prvý aj v Moskve, kde na 35. km ušiel Holanďanovi Gerardovi Nijboerovi. Pokus o hetrik mu znemožnil bojkot OH 1984 v Los Angeles, ku ktorému sa pridala aj NDR.
Cierpinski vyhral dve olympiády, ale ani jeden ročník MMM, hoci štartoval na piatich. V rokoch 1974 a 1977 skončil tretí, 1975 siedmy a 1980 (dva mesiace po olympiáde) nedobehol. V Košiciach s maratónom začínal aj sa lúčil – v roku 1985 obsadil 5. miesto. „Už nemám na takú dlhú trať natrénované, bežal som len z vďaky k tisíckam ľudí vôkol trate a za svoje tri deti, ktoré potrebujú žiť v mieri," povedal.
Z troch synov z jeho manželstva s Marittou Politzovou, piatou osemstovkárkou halových ME 1973, sa najviac potatil Falk, ktorý zabehol maratón za 2:13:30, ale úspešnejší bol v krátkom duatlone (desiaty na MS 2001).

S boomom prišlo: A čo za to?
Okrem Zabalu, Bikilu a Cierpinského bežal v Košiciach ešte jeden olympijský šampión: Abebeho krajan Mamo Wolde. Na MMM 1966 skončil sedemnásty. O dva roky na olympiáde v Mexiku vyštartoval na trať spolu s Bikilom, ktorý sa napriek zlomenej priehlavkovej kostičke chcel pokúsiť o hetrik. Na 17. kilometri ho však bolesť donútila odstúpiť. Predtým ešte stihol Woldemu šepnúť: Odteraz je to na tebe.
Mamo ho nesklamal, k striebru z desaťtisícky pridal zlato z maratónu. O štyri roky v Mníchove už ako štyridsiatnik (!) skompletizoval kolekciu maratónskym bronzom v osobnom rekorde 2:15:08,4.
V maratónkach, ktoré ho omínali. Na základe zmluvy s ktorousi firmou mu etiópski funkcionári zakázali bežať v tých, na ktoré bol zvyknutý...
Shorterov triumf v Mníchove 1972 naštartoval v zámorí bežecký boom, ktorý sa rýchlo rozšíril aj do Európy. S ním prišiel nielen nárast počtu maratónov, ale aj ich komercializácia. Svetové metropoly s nulovou maratónskou tradíciou, ale veľkým trhovým potenciálom nabalili sponzorov a preplatili svetové esá.
Košičania im dovtedy preplácali nanajvýš cestovné, hradili pobyt zakončený výletom do Tatier alebo opekačkou v peknom okolí a pribalili krištáľ. „A čo za to?" pýtal sa už Hill, keď ho v sedemdesiatom štvrtom lákali. Margitovci vtedy ešte vďaka dobrým vzťahom s britskou federáciou zariadili, že ho v Londýne zaradili do oficiálnej nominácie a nestál ich nič. Ale to bolo možno naposledy.

Kórejský zachranný pás
Veď sa to odrážalo aj na štartovej listine. A najmä na výsledkovej. Medzi víťazmi z osemdesiatych rokov figurujú už len bežci zo socialistického bloku.
Ešte predtým sa však začala severokórejská éra, počas ktorej padol Edelenov rekord. Maratónci KĽDR s podobizňami Kim Ir-sena na klope sák prišli prvý raz v roku 1975 a hneď šokovali: obsadili celý piedestál a keďže dvaja dobehli štýlom „per pazucha", rozhodcovia mali ťažkú hlavu. O tri roky bolo všetko jasné a vymaľované: Go Čun-son (v roku 1980 dobehol prvý aj v Paríži) vyhral skoro o minútu a časom 2:13:34 vymazal Američanov rekord.

Kórejčanov ostane naveky. Aspoň v zmysle najlepšieho výkonu do Sene a späť. Ako rekord podujatia vydržal 23 rokov, padol až dlho po tom, ako sa Košičania odhodlali vymeniť obrátkovú trať za mestský okruh.

KOŠICKÉ MÍĽNIKY

1962
Prvý priamy prenos Čs. televízie: Kantorek vyhral o 1,6 s pred Američanom Edelenom.

1963
Edelen s bielou vreckovkou na hlave držanou štyrmi uzlami pri neúčasti chorého Kantorka zlepšil traťový rekord časom 2:15:09,6.

1964
Vzhľadom na októbrové OH v Tokiu sa bežalo už 8. augusta, dobeh bol pri umelom osvetlení a Kantorek vyhral tretí raz.

1965
Triumfoval Belgičan Vandendriesche, druhý na ME 1962 a dvojnásobný víťaz Bostonu.

1966
Po 33 rokoch vyhral Maďar: Tóth, tretí z ME 1966, Etiópčan Wolde, víťaz OH 1968, skončil až sedemnásty.

1967
Triumf Farčiča, juhoslovanského kuchára žijúceho vo Västerase, organizátorov zaskočil – vztýčili švédsku vlajku a namiesto hymny zahrali maratónsku znelku (Štefan Ladižinský ju zložil v r. 1962).

1968
Posledný ročník bez zahraničnej účasti (v dôsledku okupácie) vyhral Čech Chudomel pred Slovákom Földvárym.

1970
Skvostnú konkurenciu na čele s austrálskym svetovým rekordérom Claytonom a strieborným z OH 1968 Japoncom Kimiharom zaskočil Rus Gorelov.

1972
To, čo nedokázal Clayton, zvládol jeho krajan Farrington.

1974
Polstoročnicový maratón za účasti 166 bežcov z 21 krajín (o. i. Hill, Farrington, Cierpinski) v hnusnom počasí vyhral Brit Angus – siedmy maratón, prvý primát.

1975
Prvý raz na stupňoch traja cudzinci z jednej krajiny (KĽDR).

1976
Japonský premiérový úspech: Takeši So, jeden z chýrnej dvojičky.

1978
Dráha bola po 24-hodinovom daždi pod vodou, štartovalo sa z futbalového trávnika, napriek tomu padol Edelenov rekord: časom 2:13:34 ho zlepšil Kórejčan Go a vydržal 23 rokov.

1980
Ženskú premiéru vyhrala Češka Balcarová, bežala však aj Kórejčanka Kim, ktorá mala 15 rokov.

1986
František Višnický ako prvý a posledný Slovák vyhral MMM druhý raz.

1988
Posledné z piatich prvenstiev legendárnej Nemky Christy Vahlensieckovej.

PROFIL

František Višnický

Spravodlivosť ešte vládne: jediný Slovák, ktorý dvakrát vyhral košický maratón, je – Košičan. František Višnický, rodák z Poľova, patril v osemdesiatych rokoch medzi čs. špičku a osobným rekordom 2:14:14 z holandského Maassluisu v roku 1984 (jeho víťaz, domáci Cord Vriend dodnes drží traťový rekord) sa stále drží v historickej slovenskej desiatke. S atletikou, podobne ako legendárny míliar Plachý, začínal u kouča Pethöa, a inšpirovala ho „dobrovoľne povinná“ školská účasť na fandení maratóncom. V roku 1980 už iní fandili jemu v premiére – zvládol ju za 2:15:58 a skončil na MMM siedmy, v čom je zrejme dodnes doma bez konkurencie. „Košický maratón som bežal sedemkrát, ale ten úplne prvý mi pripadal najľahší,“ tvrdí. „Mal som 22 rokov, vďaka Paľovi Madárovi nabehané a nikto odo mňa nič nečakal.“ O tri roky ho už z vyššej moci na diaľku z Prahy trénoval dr. Kavan a vyhral s vyše dvojminútovým náskokom, takže si v eufórii trúfol krojovanú dievčinu s vencom vziať za ruku a vedno preťali cieľ. „Fúkal južný vietor, čiže po obrátke do chrbta, a keď som

sa striasol Martina Vrábľa, mal som vyhraté. V roku 1986 naopak fúkal severák, to už bolo ťažšie, vyhral som len o 15 sekúnd.“ Vtedy boli iné nároky ako dnes, čas 2:18 bol pod úroveň. Zrušili reprezentáciu a musel sa starať sám o seba. Višnický sa však po dlhej pauze vrátil k starej láske a zabehol si stý Boston, aj New York, aj New Jersey...

DIEL PIATY

Zo sŕdc ľudí do srdca mesta

Aj najstarší európsky maratón zažil svoj november, ale v drobnom predstihu, ešte na konci perestrojky. Košičania odštrngali starej trati do Sene a prvého októbra 1989 sa prispôsobili svetovému trendu mestských okruhov. Maratón, ktorý generácie nosili v srdciach, premiestili do srdca mesta.

Trať z Košíc do Sene a späť, na ktorej sa od roku 1926 bežali všetky ročníky okrem dvoch (1951, 1952), by si bola zaslúžila zápis medzi chránené športové pamiatky už len preto, že na svete monotónnejšia nejestvovala – bola fádnejšia ako doba, v ktorej žili ľudia vôkol nej.
Rovina bez konca, na ktorej často vyvádzal vietor. Obrátka v Seni pôsobila ako oáza v púšti: panel s tromi M a vlajkoslávou, pódium s fidlikajúcou cigánskou kapelou a pod ním čestní hostia, ktorým skôr než znova nasadli do áut, vo dvore obďaleč naliali kapurkovú. Bežci už medzitým trielili rovnako nekonečnou a nudnou hradskou späť do Košíc...
Posledný na nej v roku 1988 vyhral Michael Heilmann a ako prvý v histórii MMM dostal auto, ale škodovku mu vraj „znárodnil“ atletický zväz NDR. Jeho kouč Waldemar Cierpinski, dvojnásobný olympijský šampión, v Košiciach nezvíťazil ani v jednom z piatich štartov, keď sa však dozvedel, že nabudúce sa pobeží na mestskom okruhu, zalomil rukami: „To je škoda, končí sa jedna veľká história. Zabehnúť dobrý čas do Sene znamenalo podať heroický výkon, ktorý si každý bežec veľmi vážil.“

Prieky neprajníkov
Staromilcov ako keby po bruchu pohladil. Zmenu trate a času štartu (z tradičnej popoludňajšej trinástej na rannú deviatu) však nemohli zastaviť, lebo vo výrazne obmenenom organizačnom tíme sa ocitli v jasnej menšine. Na jeho čelo sa dostal čerstvý štyridsiatnik Štefan Daňo, nový tajomník Národného výboru mesta Košíc, ktorého pravou rukou sa zakrátko stal tridsaťročný Branislav Koniar, najskôr tajomník, neskôr riaditeľ podujatia. Mimochodom, aktívny účastník posledného obrátkového aj prvého mestského maratónu.
„Nedalo sa ďalej stavať len na tradíciách, museli sme vziať na vedomie reality doby: svetový bežecký boom, komercializáciu maratónov, nástup veľkomiest a mestských okruhov,“ vraví Daňo a dodáva: „Neprajníci robili prieky, v prvom ročníku dokonca presekli elektrické káble vedúce na štadión Lokomotívy, takže sme ho museli ozvučiť improvizovane.“
V nasledujúcom roku bol už štart aj cieľ v meste – na námestí Maratónu mieru. „Štadión sa nezapĺňal tak ako v minulosti, aj tí diváci, ktorí naň prišli, ho po dobehu najlepších opúšťali,“ vysvetľuje Emil Rusko, dnes hlavný rozhodca, vtedy riaditeľ pretekov.

Čakanie na rekord
Prvý certifikát kvality mestskému okruhu vystavila žena: Vítkovičanka Alena Peterková, vtedy matka v domácnosti, na ňom v roku 1989 v nepríjemnom veternom počasí zabehla na tú dobu skvelý čas 2:31:28 – rekord MMM, ktorý vydržal 20 rokov. (V Bostone 1994 jej namerali dokonca 2:25:19, ale o rok po víťazstve v Prahe jej v moči zistili anabolíká a dostala štvorročný dištanc.)
Maratónsky svet si dámy vážil z roka na rok viac a viac, ale darmo, kritériom kvality trate vždy bol a dodnes všade je mužský rekord. A ten košický Kórejčana Goa 2:13:34,5 z roku 1978 nie a nie padnúť...
Neprekonal ho ani Džibuťan Ahmed Salah, víťaz Svetového pohára, ktorého ako držiteľa vtedy druhého najlepšieho výkonu histórie 2:07:07 na sedemdesiatiny podujatia v roku 1994 Košičania angažovali za 10-tisíc dolárov. Na jedenástom kilometri v klbku bežcov zavrávoral, odkrivkal na chodník a skončil s argumentom, že si podvrtol členok.
Daňo bol nešťastný, veril, že za pár rokov bude bradatý rekord minulosťou, dokonca zvažoval demisiu na post šéfa organizačného výboru. „V maratóne rekordy nepadajú na povel a nedajú sa kúpiť ako v obchode cukor. Si mladý, ešte sa ich dočkáš,“ utešoval ho Ján Margita, jeden z jeho predchodcov.

Impulz v podobe MS

V prvých dvanástich rokoch mestského maratónu nepadol rekord ani raz, v ďalších dvanástich až šesťkrát!

Napriek tomu, že prvý sa zrodil až v roku 2001, prelomovým rokom bol deväťdesiaty siedmy. V ňom Košičania v prvú októbrovú sobotu usporiadali okrem maratónu aj polmaratónske majstrovstvá sveta. Na štvrtej verzii mestského okruhu, ktorá doviedla bežcov až do čerstvo a pôvabne vynoveného historického centra – so štartom a cieľom v susedstve Dómu svätej Alžbety, majestátnej gotickej katedrály.

Sebavedomý a svojrázny taliansky šéf svetovej atletiky Primo Nebiolo sprvu nad košickou kandidatúrou ohŕňal nos a prvú na rok 1996 zamietol (malé mesto, malé letisko). Druhú po osobnom rozhovore s Daňom a zistení, že má podporu väčšiny členov exekutívy IAAF, už odobril. Napokon odchádzal z východného Slovenska uveličený čestným doktorátom košickej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, ale najmä organizáciou, atmosférou a výkonmi.

Polmaratónske časy dvoch Keňanov pod hodinu a ďalšieho za rovných 60 minút boli jasným dôkazom, že na okruhu sa dá bežať maratón pod 2:12. „Možno aj za 2:07," poznamenal vtedy košický šéf. Znelo to fanfarónsky, ale vlaňajšok mu dal za pravdu.

Mestská éra je kenská

Košice v roku 1993 padli až na dno: maratón bežalo len 380 mužov a 20 žien, najmenej od roku 1980, keď ho organizátori otvorili pre všetkých záujemcov. Ani nie tretina v porovnaní s osemdesiatym piatym, keď na jeho štarte stálo 1440 párov nôh.

Zmena režimu spôsobila zmenu priorít, väčšina našincov mala iné starosti, ako sa zabávať behaním. A tí, čo bez neho nemohli byť a patrili k solventnejšej vrstve, využívali možnosť cestovať za donedávna bez doložky a devizáka nedostupnými podujatiami v západných krajinách.

Svet na maratón s jedinečnou tradíciou, ale čoraz diétnejším bežeckým poľom a chradnúcou výkonnostnou úrovňou pomaly zabúdal. Prvý a dosiaľ jediný svetový atletický šampionát na Slovensku ho však nakrátko dostal do pozornosti a Košičania tých svojich pár minút slávy využili ako najlepšie vedeli a ekonomické podmienky im dovolili. „Získali sme visačku, ktorá sa nedá kúpiť," zostručnil riaditeľ Koniar.

Jeho tím po MS nasmeroval podujatie kenským smerom. Košický maratón bol skoro raritný, lebo až do konca minulého storočia nemal v galérii víťazov ani jediného bežca z krajiny, ktorá plodí maratóncov ako na bežiacom páse. V rokoch s dvojkou na začiatku však Keňania vyhrali z trinástich ročníkov desať.

MMM má veľa verných

William Biama v roku 2007 stlačil rekord pod 2:10 a vlani Lawrencovi Kimaiyovi namerali čas sekundu nad 2:07. Keby ho v závere nepribrzdili dobiehajúci polmaratónci a zmätkujúce sprievodné auto, bol by o pár sekúnd rýchlejší. „To bola fatálna, neodpustiteľná chyba," vraví Daňo. „Medzi rekordmi začínajúcimi sa číslovkami 2:07 a 2:06 je vážny rozdiel."

„Prídem aj o rok a zabehnem 2:05," sľuboval Kimaiyo, ktorý sa zlepšil o takmer päť minút a naivne si myslel, že to tak bude pokračovať. Kdeže lanské sľuby sú. „Jeho cena narástla do výšok pre nás nedostupných," konštatuje Koniar. „Aj sebavedomie – zbohom dal aj svojmu manažérovi, ktorý ho podržal napriek trom vzdaným maratónom..."

Vlaňajší košický víťaz dostal necelých 20-tisíc eur. „Veľkomestské maratóny vyplácajú násobky," pripomína riaditeľ. „My by sme si to mohli dovoliť, keby sme mali na štarte desaťkrát viac bežcov a tí by zaplatili trojnásobok dnešného štartovného. To je však utópia. Slovensko nie je superlákadlo pre maratónskych turistov a štartovné musí odrážať domácu kúpyschopnosť."

Našinci tvoria viac než dve tretiny štartového poľa. „Treba ostať na zemi. My sme povďační všetkým, ktorý nám pomáhajú, zvlášť firme US Steel, ktorá stojí pri nás už dvanásť rokov," dodáva prezident Maratónskeho klubu Štefan Daňo. „Ale najmä bežcom – ich rekordný záujem o jubilejný ročník je dôkazom úžasnej spolupatričnosti k najstaršiemu európskemu maratónu."

PROFIL

Róbert Štefko

V predkenskej ére sa medzi víťazov MMM zapísali aj štyria vytrvalci Dukly Banská Bystrica. Najskôr traja českí rodáci z maratónskej skupiny chodeckého mága Juraja Benčíka: Karel David (1989), Vlastimil Bukovjan (1991) a Petr Pipa (v roku 1994 však už spolupracoval s Romanom Parolekom) – ten na rozdiel od prvých dvoch ostal v Bystrici, kde úspešne pôsobí ako masér a začína znova behať,

aby 20. výročie triumfu oslávil štartom v Košiciach. Po nich Arpád Račko vyryl do mramoru i meno Košičana Róberta Štefka, ktorý zamlada chodil okolo jeho sochy na priemyslovku. Zverenec Dušana Valenta si maratón vyskúšal už ako 22-ročný – MMM 1990 zabehol za 2:25:11, ale priznal: „Bol to hazard, mal som málo nabehané.“ Vrátil sa k nemu až ako najlepší čs. vytrvalec, na ME 1994 mu ušiel bronz na 10 km o sedem stotín a v tom roku reprezentoval Európu vo Svetovom pohári. Na maratóne v New Yorku dobehol siedmy, jedenásty a dvanásty, v Londýne 1998 dokonca šiesty v osobnom maxime 2:09:53. V Košiciach 1999 vyhral za 2:14:10, čo je stále najlepší čas Slováka na MMM. Štefko dodnes drží šesť slovenských rekordov (míľa, 3000, 5000, 10 000 m, polmaratón, maratón). Skvele mu vyšli aj krosové MS: 1999 dvanásty, 2001 desiaty. Bežal na troch olympiádach, na dvoch za Slovensko (v Atlante 1996 skončil v rozbehu na 10 000 m, v Sydney 2000 v chorľavom stave maratón nedobehol), v Aténach 2004 však už za Česko (v maratóne skončil na 63. mieste), lebo sa kvôli manželke presťahoval do Prahy.

KOŠICKÉ MÍĽNIKY

1989
V premiére mestského okruhu (štart na Čermeľskej ceste, cieľ na štadióne Lokomotívy) Češka Alena Peterková časom 2:31:28 zlepšila ženský traťový rekord Sadrejdinovovej (ZSSR) z r. 1983 o 3:13 min – vydržal 20 rokov!

1990
Prvý raz súťažili paraplegici.

1991
Ženskú kategóriu premiérovo vyhrala Slovenka – žilinská rodáčka Mária Starovská.

1993
Najnižšia účasť od roku 1980, keď organizátori otvorili MMM pre všetkých záujemcov: štartovalo len 380 mužov a 20 žien.

1994
Vďaka Petrovi Pipovi a Ľudmile Melicherovej sa za menami víťazov prvý raz objavil názov novej krajiny: Slovensko. Premiérovo sa bežal polmaratón (169 účastníkov).

1997
Košice zažili maratónsku fiestu: dopoludnia na inovovanom okruhu so štartom a cieľom pred hotelom Slovan (dnešný DoubleTree by Hilton) usporiadali MS v polmaratóne a popoludní MMM.

1999
Zatiaľ posledné víťazstvo Slováka – získal ho košický rodák Róbert Štefko. V predvečer boli Košice dejiskom 12. kongresu Medzinárodnej asociácie maratónskych a cestných behov (AIMS).

2001
Rok po tom, ako v Košiciach vyhral prvý Keňan (Ernest Kipyego), ďalší – David Maina Kariuki – zlepšil rekord MMM, ktorý Go z KĽDR držal 23 rokov. Dokonca dvakrát: najskôr na 2:13:27 a o rok na 2:12:40.

2004
Africkú éru ako posledný prerušil Poliak Adam Dobrzyński – vďaka rekordu 2:12:35.

2006
Začala sa tradícia juniorských štafiet venovaná osobnostiam histórie: 2006 Zabala, 2007 Leriche, 2008 Kantorek, 2009 Cierpinski, 2010 Vahlensiecková, 2011 Bikila, 2012 Farrington, 2013 Edelen.

2007
Prvý čas pod 2:10: Keňan Wiliam Biama 2:09:53.

2009
Ukrajinka Olena Burkovská po 30 rokoch zlepšila Peterkovej rekord – 2:30:50.

2010
Gilbert Kiptoo Chepkwony zlepšil rekord na 2:08:33.

2012
Jubilejné desiate kenské víťazstvo ozdobil Lawrence Kimaiyo skvostným časom 2:07:01 a jeho krajanka Hellen Mugová ako prvá žena bežala v Košiciach (sekundu) pod 2:30.

Link: ***www.kosicemarathon.com (oficiálna stránka MMM Košice)*** [1]

Seriál vyšiel v bežeckom časopise RUN v roku 2013 v číslach 1 – 5, text uvedený v NEŠS so súhlasom autora Mariána Šima.

- Významné udalosti a podujatia v slovenskom športe

URL adresa zdroja:
https://www.sportency.sk/encyclopedy/?q=content/medzin%C3%A1rodn%C3%BD-marat%C3%B3n-mieru-v-ko%C5%A1iciach-pr%C3%ADbehy-najstar%C5%A1ieho-eur%C3%B3pskeho-marat%C3%B3nu

Odkazy:
[1] http://kosicemarathon.com/sk/